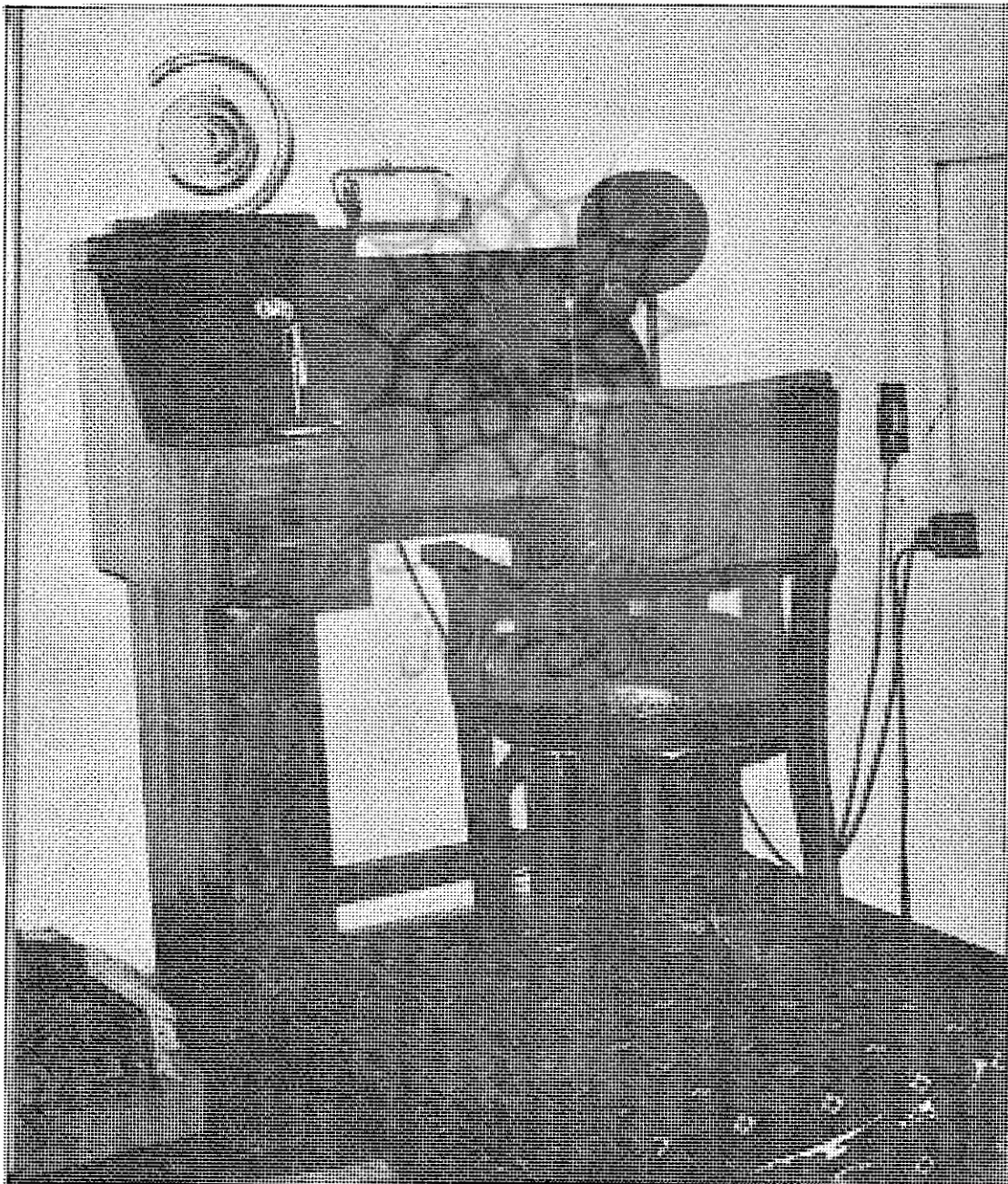

پنجاه سال باراديو

عباس قارونی*

اولین ایستگاه راديو در ایران

از گسترش و توده‌ای شدن وسایل ارتباطی در جهان سوم را می‌توان از زمان شروع رادیو دانست. هر چند تا قبل از پیدایش، تنها مطبوعات به صورت رسانه‌های عمل می‌کردند، اما آنها به علت فقر علمی و اقتصادی بسیاری از ملل دنیا و نیز ریه‌های انتشار، مورد استفاده همگان نبودند. «رادیو»، کلمه‌ایست انگلیسی. پس شناخت تاریخ پیدایش و اختراع آن نیز باید ببار غرب جستجو کنیم.

مایشهای مربوط به انتقال پیام بدون سیم (لامت تلگرافی، اساس دستگاه رادیو را نذاری کرد. «مارکنی» پدر رادیو و وسایل ط جمععی نوین، در سال ۱۸۸۷ (۱۲۲۱) به کمک دولت انگلیس و ایتالیا با تاسیس شرکت تلگراف بی‌سیم مارکنی» بهره‌برداری دستگاه رادیویی خود را آغاز کرد. او پس از ماه، نخستین خبر و گزارش رادیویی را به فرستنده سیار برای دفتر روزنامه کسپرس در ایرلند فرستاد.

دک جهانی اول این اختراع را به همراه اختراعات وارد عرصه کاربرد نظامی کرد و طی دهه نخستین این قرن، به عنوان افزار کمکی به کار آمد. پس از جنگ جهانی اول بهره‌گیری از رادیو و برنامه‌های مویی عمومی تر شد و در سال ۱۹۲۰ (۱۳۰۰ ه.ش.) ایستگاه رادیویی مارکنی شروع به برنامه‌های سرگرم‌کننده و تفریحی

همین سالها (۱۳۰۵) نخستین فرستنده موج بلند تهران و شهرهای تبریز، کرمان، باختران و خرمشهر شروع به کار در سال ۱۳۰۹ فرستنده موج کوتاه امکان ط بین ایران- برلن، پاریس، آنکارا و س را فراهم کرد. بتدریج اندیشه ایجاد نیز قوت گرفت. چرا که در آن روزها رهای جهان یکی پس از دیگری رادیوهای را به کار انداخته و امواج آن نیز از آسمان هم گذر می‌کرد. در شهرها استفاده از افون و صفحه موسیقی بتدریج رواج یافت و موسیقی تقاضاهای بیشتری مطرح شد. لذا وقت اجازه داد که بازرگانان با دریافت نه از وزارت پست و تلگراف دستگاههای ده رادیویی را به ایران وارد کنند. در سال ۱۳۱۰ نخستین گامها برای تاسیس رادیو ایران شته شد و وزارت پست و تلگراف شروع به سه دستگاه فرستنده موج کوتاه و متوسط دات ساختمانهای لازم کرد. به این ترتیب، دو سال، در نیمه سال ۱۳۱۸ کار احداث نمان، نصب، پخش و آزمایش دستگاهها شد.

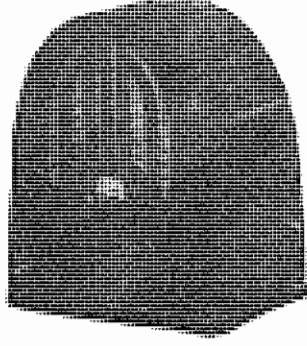
زمان با پیشرفت کار ساختمان و نصب ل، سازمانی به نام «سازمان پرورش افکار» وجود آمد که زیر نظر وزیر فرهنگ انجام می‌کرد. این سازمان دارای کمیسیونهای فی بود، از جمله: کمیسیون رادیو زیر نظر

با شروع آتش جنگ جهانی دوم، در سالهای آغاز کار، رادیو با دشواریهایی روبرو و گسترش آن محدود و حتی در مواردی دچار وقفه و تعطیل شد.

پس از پایان جنگ، بتدریج امکان تجهیز رادیو و خرید و دریافت وسایل فراهم شد و سرانجام سال ۱۳۲۷ نخستین استودیوی رادیویی در اداره انتشارات و تبلیغات، واقع در میدان ارک ساخته شد. در سال ۱۳۳۰ استودیوی دیگری نیز ساخته شد، ولی جز آنکه پخش اخبار و برخی از برنامه‌ها به استودیوهای منتقل شود، تحول دیگری در رادیو به وجود نیامد.

از سال ۱۳۳۲ با کودتای ۲۸ مرداد، رادیو مورد توجه بیشتری قرار گرفت با ایجاد استودیوهای جدید و فرستنده پنجاه کیلو واتی در سال ۱۳۳۴ و یک صد کیلو واتی در ۱۳۳۵ شبکه رادیویی کشور تقویت شد. این تاسیسات در سال ۱۳۳۹ مورد بهره‌برداری قرار گرفت. همراه با گسترش تاسیسات رادیویی در تهران، فکر ایجاد مراکز رادیویی در شهرستانها نیز دنبال شد. در سال ۱۳۲۶ فرستنده رادیو تبریز شروع به کار کرد. سپس بتدریج فرستنده‌های دیگری در شهرستانهای رضائیه، اهواز، شیراز، کرمانشاه، مشهد، کرمان، اصفهان، سنندج، زاهدان، رشت و گرگان ایجاد شد و به این ترتیب تا سال ۱۳۴۰ تعداد فرستنده‌های رادیویی شهرستانها به ۱۲ عدد رسید.

● از نخستین روزهایی که رادیو در ایران شروع به فعالیت کرد، تلقی مردم از رادیو چیزی مانند جعبه موسیقی و گرامافون بود.

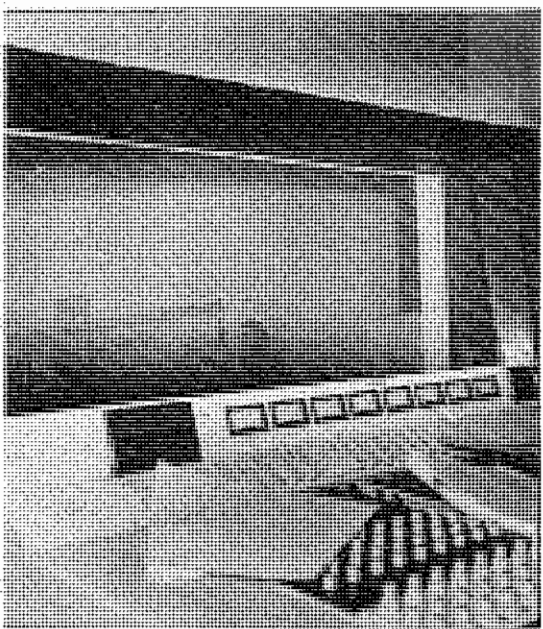
وزیر دارایی و با همکاری نویسندگانی مانند سعید نفیسی، محمد حجازی و رشید یاسمی. این کمیسیون موظف بود برنامه‌های لازم برای پخش از رادیو را تنظیم و تصویب کند تا در موقع گشایش رادیو مورد استفاده قرار گیرد. ماده ۸ اساسنامه سازمان پرورش افکار وظایف کمیسیون رادیو را به شرح زیر تعیین می‌کند:

«رادیو مامور است برنامه جامعی تنظیم و به تصویب دولت برساند که به ترتیب منظمی اخبار، نطق‌ها، موسیقی و غیره برای پرورش افکار عمومی به وسیله رادیو پخش شود. در مراکز کشور بلندگوهایی در امکان عمومی برای شنیدن رادیو نصب خواهد شد.»

و در ماده پانزدهم مربوط به کمیسیون موسیقی این وظایف را مشخص می‌کرد:

«کمیسیون موسیقی مامور است در اصلاح موسیقی کشور به وسیله ترویج موسیقی علمی اهتمام نماید که با ایجاد آهنگهای مهیج و سرودهای میهنی و نوارهای فرح‌انگیز روح نشاط و کار و کوشش را در مردم تقویت کند.»

این مقدمات موجب شد که رادیو در ساعت ۷ بعدازظهر روز چهارشنبه چهارم اردیبهشت ماه ۱۳۱۹ برای یک فرستنده موج متوسط به قدرت دو کیلو وات و یک فرستنده موج کوتاه آغاز به کار کند. در آغاز، برنامه‌های رادیو شامل دو بخش بود. بخش اول از ساعت یازده و نیم تا دو بعدازظهر و بخش دوم از ساعت پنج و ربع تا ساعت یازده و نیم با بیش از ۸/۵ ساعت برنامه در شبانه‌روز. برنامه رادیو شامل اخبار به زبانهای فارسی، فرانسه، انگلیسی، آلمانی، عربی، ترکی، روسی با موسیقی ایرانی و گفتارهای گوناگون بود. تمام این برنامه‌ها نیز به صورت زنده از استودیوی پخش رادیو پخش می‌شد.

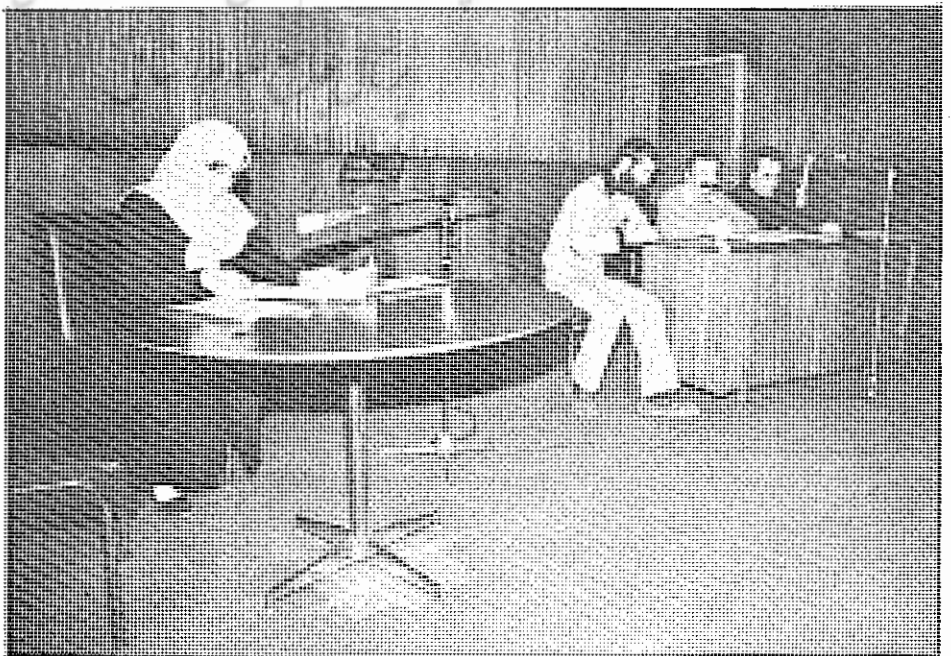

جایگاه رادیو در حیات در ابتدا اجتماعی ایران مشخص نبود. بنا بر این به صورت پدیده‌ای که از خارج به یک جامعه وارد می‌شود، مدت‌ها خود را بر پیکر جامعه تحمیل می‌کرد. اما به مرور زمان با تغییرات اجتماعی-فرهنگی نخست به مراکز تجمع شهری مانند قهوه‌خانه‌ها و کافه‌ها و بعد از آن با بست شدن مقاومت فرهنگی خانواده‌ها وارد خانه‌ها نیز شد و در یک تعامل اجتماعی تأثیرات آن بروز کرد.

برای هر فرد و جامعه‌ای تأثیر و یادگیری از اولین تجربه رویارویی با یک پدیده تازه مهم‌ترین و اساسی‌ترین بخش برای یادگیریهای بعدی به حساب می‌آید. زیرا اولین تجربه به عنوان پاره مفهومی است که ذهن در ادراک از یک موضوع برای خود می‌سازد و بقیه یادگیریها در رابطه با آن موضوع براساس تجربه اولیه ایجاد و کامل می‌شود. به همین دلیل، اولین انگاشت جامعه ما از رادیو جعبه موسیقی و گرامافون بود. از این رو در ابتدا رادیو به عنوان ابزاری که موسیق پخش می‌کند، در ذهنیت جامعه ما جا گرفت. نگاهی به فهرست برنامه‌های رادیو در آغاز نشان می‌دهد که موسیقی بخش عمده ساعتها را تشکیل داده و اخبار و گفتار در مرتبه‌های بعدی جای داشتند. گفتارها شامل تاریخ و جغرافیای ایران، گفتار کشاورزی، خانداری، بهداشتی و مانند آنها بود و هدف عمده خاصی را دنبال نمی‌کردند. این روند برنامه‌ها تا سال ۱۳۳۰ ادامه داشت.

● از سال ۱۳۳۲ با کودتای ۲۸ مرداد، رادیو مورد توجه قرار گرفت و سعی در گسترش آن شد.

در سال ۱۳۳۲ بعد از کودتای ۲۸ مرداد برنامه‌های رادیو گسترش یافت و رادیو برای نیل به هدفهای خاصی مورد توجه قرار گرفت. در این سالها رادیو به صورت ابزار تبلیغاتی به منظور آماده کردن زمینه اجتماعی جهت اصلاحات ارضی و تغییرات اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گرفت. به عنوان مثال، یکی از چند برنامه‌ای که سال ۱۳۵۵ در رادیو با هدف خاصی پیش‌بینی شده بود، برنامه دهقان وروستا بود. بررسی اجمالی این برنامه‌ها بیانگر این واقعیت است که پس از تثبیت شاه در سال ۱۳۳۲ و استحکام نسبی رژیم وابسته، رادیو به طرح مسائل مربوط به وروستا به منظور زمینه‌سازی برای تغییرات مورد نظر می‌پرداخت و زمینه اصلاحات ارضی را فراهم می‌کرد. بدیهی است که استقرار الگوی توسعه‌ای که رژیم شاه آن را دنبال می‌کرد، پیامدهای اقتصادی و فرهنگی خاصی را به دنبال داشت. از آن جمله، رشد اقتصاد مصرفی و شهری، سست شدن بنیادهای اقتصاد سنتی کشاورزی، ایجاد تغییرات در مبانی اخلاقی-فرهنگی جامعه و توسعه بازار مصرف برای محصولات صنعتی غرب. برنامه‌های رادیو وسیله مطمئنی در خدمت تحقق بخشیدن به این هدفها بود. به همین منظور رژیم بر روی دو محور، یکی دگرگون کردن بافت روستاها و انتقال سرمایه‌ها و دیگر تبلیغات که وسیله واگیر و مؤثری جز رادیو نداشت، فعالیت خود را متمرکز کرد. به همین دلیل رادیو طی چند سال پس از کودتا، از نظر امکانات و تجهیزات مجهز شد. از سال ۱۳۳۹ برنامه‌های رادیو بیست و چهار ساعته شد و ساعتها پخش برنامه‌های محلی نیز افزایش یافت. در نیمه اول دهه ۱۳۴۰ برنامه دوم رادیو و سال ۱۳۴۶ برنامه سوم رادیو تهران فرستنده اف-ام به مجموع برنامه‌های رادیویی افزوده شدند.

نگاهی گذرا به مجموعه برنامه‌های رادیو نیمه دهه ۱۳۴۰ تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی اهداف و خطمشی رادیو و تأثیراتی که این رسانه بر فرهنگ شفاهی جامعه گذاشت مشخص می‌کند.

در بررسی محتوای برنامه‌های رادیویی شب اول (سراسری) که توسط دکتر صدرالدین الهی، دکتر کاظم معتمدنژاد و مهدی محسنی راد و نوزده نفر از اعضای مرکز تحقیقات دانشکده علوم ارتباطات انجام گرفته ۱/۹۰؛ برنامه‌های موسیقی و ۵۸/۱٪ را گفتار تشک می‌داده است، که از مجموعه گفتار ۲۲/۲٪ شامل اخبار ورزشی، سیاسی، مذهبی اقتصادی، فرهنگی بوده و ۳۵/۹٪ گفتار برنامه‌ها بوده است. از مجموعه موسیقی ۵ درصد موسیقی خارجی، ۳۶/۴ درصد موسیقی ایرانی شامل ۱۰/۳ درصد موسیقی ایران، ۳ درصد موسیقی ایرانی همراه با نظم فارسی ۱۷/۸ درصد موسیقی ایرانی در خلال برنامه را تشکیل می‌داده است. با توجه به نیازهای جامعه از این رسانه مشاهده می‌شود که رادیو تنها مسائل و نیازهای جامعه را تامین نکرده، بل تأثیرات و پیامدهای دیگری نیز در جامعه بوجود آورده است. در همین بررسی برنامه‌های رادیو از نظر هدف به سه دسته تقسیم می‌شوند. در زیر، سهم هر یک براساس برنامه‌های ارائه شده، به تفکیک نشان داد می‌شود.

۱- برنامه‌های آگاه‌کننده، ۲۴/۰۱ درصد
الف: اخبار ۲۲/۲۳ درصد، شامل ورزشی سیاسی، مذهبی، فرهنگی، اقتصادی
ب: سایر برنامه‌ها ۱۷/۸ درصد شامل برنامه جلوه‌های انقلاب سفید، برنامه‌های ویژه سالروزها و آگهیها.

۲- برنامه‌های سرگرم‌کننده، ۶۴/۸۲ درصد
الف: موسیقی ایرانی ۱۰/۳۲ درصد
موسیقی ایرانی، موسیقی محلی، تکنوازی نغمه‌ها و ترانه‌های ایرانی...

ب: موسیقی همراه با نظم ۸/۲۶ درصد
گللهای رنگارنگ، یک شاخه گل، گلها؛ صحرایی، گللهای جاویدان، برگ سبز...
پ: موسیقی خارجی ۲/۹۴ درصد
موسیقی ملل، موسیقی غربی، موسیقی کلاسیک

ت: صرفاً سرگرم‌کننده ۶/۱۴ درصد
شما و رادیو، جمعه بازار، نمایشنامه‌ها داستان شب، قصه‌های ما، سیزده‌بدر، برنامه‌های ورزشی

ث: برنامه سرگرم‌کننده همراه با آموزش ۳۷/۴۴ درصد
برنامه بامدادی، جنگ شب، چشم‌انداز

۳- برنامه‌های آموزشی علمی ۱۰/۸۸ درصد
مرزهای دانش، میزگرد پزشکی، سخنران آقای محیط، گفتار علمی و بهداشتی ۱/۲۵؛

● از سال ۱۳۳۲ رادیو به صورت ابزار تبلیغاتی به منظور آماده کردن زمینه اجتماعی جهت اصلاحات ارضی و تغییرات اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گرفت.

● در مجموع بیشترین یادگیری و ارتباط اجتماعی در جامعه ما از طریق فرهنگ شفاهی انجام می‌گیرد.

- ۲۰/۲٪ می‌رسد. بطور کلی سهم موضوعهای مختلف در برنامه‌ها به قرار زیر بوده است.
- فرهنگی-اجتماعی ۳۵ درصد
- معارف اسلامی ۱۵/۱ درصد
- هنر و ادب ۵/۹ درصد
- سیاسی ۵/۵ درصد
- علم و فن ۳/۷ درصد
- اقتصادی ۳/۷ درصد
- ورزش و تفریحات سالم ۳/۱ درصد
- دفاع مقدس ۲/۹ درصد
- تاریخی ۲/۶ درصد
- اطلاعات عمومی ۲ درصد
- برنامه‌های ویژه سالروزها و مناسبتها ۱۱/۷ درصد
- موسیقی میان برنامه‌ها ۸/۳ درصد
- این موضوعها در قالب سه هدف
- ارشادی- تربیتی ۱۸/۱۵ درصد
- اطلاعاتی- آموزشی ۵۶/۲۷ درصد
- سرگرمی- تفریحی ۲۵/۵۸ درصد
- ۷۴/۴۲ درصد

توزیع می‌شوند به طوری که ملاحظه می‌شود ۷۴/۴۲ درصد برنامه‌ها جنبه تربیتی، آموزشی و ارشادی دارند.

در مجموع چنانچه اشاره شد بیشترین یادگیری و ارتباط اجتماعی در جامعه ما از طریق فرهنگ شفاهی انجام می‌گیرد. جامعه ما از قدیم‌الایام با سخنرانی و وعظ آشنا بوده و کمتر با خط و کتابت مانوس می‌شود، و از این جهت سازگاری مناسبی با فرهنگ جامعه ما دارد و می‌تواند کارکردهای گوناگونی داشته باشد، اما اینکه از همه تواناییها و کارکردهای رادیو استفاده می‌شود یا نه، سؤالی قابل تأمل است؟

... به جز ...

● عباس قارونی کارمند گروه تولید برنامه جوان رادیو است.

● رادیو به صورت پدیده‌ای که از خارج به یک جامعه وارد می‌شود، مدت‌ها خود را بر پیکر جامعه تحمیل می‌کرد.

و روایات مذهبی، عشق‌رمانتیک، سنت‌شکنی، معرفی قدرت ملل دیگر، نارسائی خدمات عمومی.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تغییرات اجتماعی بنیان ارزشهای نوین برنامه‌های رادیویی به کلی تغییر کرد و رادیو ساخت و هویت جدیدی به خود گرفت. در اولین سالهای انقلاب تبلیغات تجاری و موسیقی از برنامه‌های رادیو حذف شد و این رسانه جنبه فرهنگیمذهبی به خود گرفت. بسیاری از برنامه‌های مغایر فرهنگ اسلام قطع، و به جای آنها برنامه‌های ویژه‌ای تهیه و تدارک شد. در این سالها سخنرانی و بخش گفتار بیشترین سهم را داشت.

با نگاهی اجمالی به گزارش سالانه صدا و سیما در سالهای ۶۷-۶۶-۶۵ اهداف، وضعیت و نوع ساخت برنامه‌های رادیو در دهه اول انقلاب بخوبی مشخص می‌شود. اهدافی که این رسانه برای خود تعیین کرد، شامل سه هدف ارشادی-تربیتی، اطلاعاتی-آموزشی، سرگرمی-تفریحی می‌باشد. براساس این اهداف موضوعهای مختلفی ارائه شده است. برابر گزارش سال ۶۷ صدا و سیما ۸۸/۱ درصد برنامه‌های رادیو در قالب گفتار اعم از سخنرانی، درس، مصاحبه، میزگرد، گزارش، شعرخوانی، آواز بدون موسیقی، مسابقه، قصه و داستان و نمایش بوده و ۱۱/۹ درصد را موسیقی تشکیل داده که با مجموع موسیقیهای میان برنامه‌های سهم موسیقی در برنامه‌ها به

شاعره ۱/۶۰٪
 برنامه‌های مذهبی ۸/۳٪
 چنانچه ملاحظه می‌شود برنامه‌های مردم‌کننده با ۴۱/۸۲ درصد و بسا محتوای گوناگون بیشترین بخش برنامه‌های رادیو را میل می‌دادند. با نگاهی دیگر به ذی‌المطالبی که از طریق این رسانه ارائه شد، جنبه دیگری از عملکرد رادیو روشن بود. در این بررسی، مضمون برنامه‌ها به سه خوب، منفی و سایر مضمونهای تقسیم است.

مضمونهای خوب ۱۸/۴۴ درصد شامل: برومندی و قدرت‌سیاسی، ایجاد رفاه، کمک بگران، شاه‌پرستی، انقلاب سفید، اهمیت به زبان فارسی، ترغیب به حفظ اصول فنی و قانونی، افتخارهای ملی و تاریخی، میهن‌پرستی، شادی، جدیت و پشتکار، تقویت آموزش مردم به رعایت اصول ادبی.

سایر مضمونهای خوب ۲۸/۳۱ درصد که در مجموع ۴۶/۷۵ درصد مضمونهای برنامه‌ها را میل می‌داد.

مضمونهای منفی ۹/۶۷ درصد شامل: وفایی و فراق معشوق، غم، خرافه‌پرستی و جویی، تکیه بر نزاعهای بین‌المللی، آزمایشی برای مرفه‌شدن، بدزبانی و گویی، میخوارگی، نومیدی، افزایش باوقاحت، نیل به مقصود از طریق انتقامجویی، ماجراجویی، گلابه و بی‌ثباتی از معشوق، سایر مضمونهای منفی ۱۲ درصد که در مجموع ۲۲/۰۵ درصد مضمونهای برنامه‌های منفی بوده است.

سایر مضمونها ۳۱/۶۸ درصد شامل: اطلاعات علمی، پیشگیری، بهداشت، درمان، مشرق، اظهار عشق، آموزش فنون، قصص